

Yeni Türk Edebiyatına Giriş 6.-9. Ünite Notlar

(Ünite 6)

Nazım Şekilleri

Arapçada kapı anahtarlarından her birine mısra denir.

İslamiyetten önceki nazım şeklimiz dörtlüktür, İslamiyetten sonra Acem etkisi baş gösterir ve beyitler şiirimize hakim olur.

Şiirde şekil güzelliği üzerinde en çok kafa patlatanlar parnasyenlerdir.

Formalizm à salt dil ahengi ve biçimle ilgilenen şiir akımı.

Batı edebiyatından alınan nazım şekilleri

Düz kafiye nazım şekilleri à Couplet -> Mesneviye benzer, vezin serbestliği vardır. Beyitler kendi aralarında kafiyelidir.

Üçlükler

Vilanel à Köy türküleri, 1. Üçlüğün ilk ve son mısraı diğer üçlüklerde nakarat gibi tekrar edilir,

Terza rima à Üç mısralı bendler ve sonda yer alan bağımsız bir mısradan meydana gelir.

Terner à Aynı cinsten kafiye bentlerden oluşur. Her bent kendi içinde kafiyelidir.

Dörtlükler

Çapraz kafiye -> Rime croisee à Bent sınırı yok, kafiye düzeni abab, cddc...

Yarı çapraz kafiye -> xaxa, xbx b...

Sarma kafiye -> Rime embrassee à abba, cddc...

Pantun à ilk mısra şiirin sonunda tekrar edilir. Dörtlüklerin 2 ve 3. Mısraları kendilerinden sonra gelen dörtlüğün 1. ve 3. Mısraı olarak tekrarlanır. 1. beyitte öznel 2. Beyitte nesnel tasvir yapılır. İlk dörtlük, ikisi kapalı ikisi açık olmak üzere çapraz kafiyelidir.

Rondel à 4+4+5= 13 mısralık 3 bendden oluşur. 1. bendin ilk mısrası, 2. bendde 3. mısra ve şiirin son mısrası olarak tekrarlanır. 1. Bend abba şeklinde sarma, 2. Bend abab şeklinde çapraz kafiyelidir. 3. Bend yine sarma kafiyelidir.

Rime-plat à serberst bir tarzdır, aabb, cdd, eeff şeklinde kafiyelenir.

Sekizlikler

Ottova rima à kafiye düzeni abababcc şeklindedir. İtalyan edebiyatında ortaya çıkmıştır.

Ethem Pertev Paşa'nın Tıfl-ı Naim çevirisiyle birlikte edebiyatımıza girmiştir.

Triyole -> Triolet à Üçleme demektir. 1. Mısra, 4 ve 7. Mısrada tekrar edilir. Bendin 2. Mısraı, son mısra olarak tekrar edilir. Kafiye düzeni, abaaabab

Mısra sayısı farklı olanlar

Sone à 2 dörtlük ve 2 üçlükten oluşan dört bend ve 14 mısradan oluşur. Kafiyeleri 1 açık 1 kapalıdır. Heksametron denilen bir vezinle yazılır.

Rondo (rondeau) à 3 bend ve 15 mısradan oluşur. 2 ve 3. Bendlerin son mısraları birer kelimeli müstezattır. Kullanılan müstezat, şiirin ilk sözcüğüdür.

Balad -> Ballade à Halk şarkıları, mısra sayısı ilk mısradaki hece sayısı kadardır. 4 bendden oluşur. İlk mısra 8 heceli ise bendler 8+8+8+4 şeklindedir. İlk bendin son mısraı diğer bendlerin de son mısraı olarak tekrar edilir. Kafiye düzeni ababbcb ve bcbcb şeklindedir.

(Ünite 7)

Ses ve ahnek unsurları şiirde güzellik duygusunu veren/oluşturan etkenlerin başında gelir.

Hecelerin sayı bakımından veya açık-kapalı, uzun-kısa oluşlarına göre birbirine denk olmasını sağlayan araca **vezin (ölçü)** denir.

Aruz, hecelerin uzunluk ve kısalıklarına dayanan nazım ölçüsü demektir.

Arapça'nın hece yapısında bulunan uzun ve kısa sesler bu veznin temelini oluşturur.

Hecelerin uzunluk-kısalık özellikleri göz önünde bulundurularak oluşan parçalara "tef'ile" veya "cüz"denir. Her dizede işte bu tef'ile veya cüz denilen parçalardan en az dördünün bir araya gelmesiyle vezin kalıpları ortaya çıkar. Aruzla yazılmış bir dizeyi veznin parçalarına ayırmaya "takti" denir.

Bu kalıpların sınıflandırılması ise "bahir" ve "daire" denilen aruz sistemini oluşturur. Bu sisteme göre Araplarda 19 bahir, 6 daire; İran ve Türklerde ise 14 bahir 4 daire bulunur.

Türkçede uzun hece bulunmaması nedeniyle imale denilen ve bir vezin kusuru kabul edilen işlemle bir çok hece uzatılarak kullanılmıştır.

Abdülhak Hamit Tarhan biçim ve içerikte cesur denemelere girişmiş, gelenekte olmayan vezin kalıpları uydurmaya çalışmıştır.

Klasik ediyatta aruzun bir-iki kalıbında, biru uzun, diğeri kısa dizelerle kurallı olarak kullanılan müstezat biçimi, Edebiyat-ı Cedide (Servet-i Fünûn) şairleri tarafından aruzun hemen her kalıbında uzun-kısa dizelerin belli bir kurala bağlı olmaksızın kullanılması yoluyla genişletilmiş ve buna **serbest müstezat** denilmiştir.

Divan edebiyatında da hece veznini kullanan şairlere rastlanmaktadır; 16. yüzyılda **Usulî**, 18. Yüzyılda **Nedim** ve **Şeyh Galip** hece vezniyle şiirler yazmışlardır.

Yei Türk edebiyatında ise **Âkif Paşa** ve **Ethem Pertev Paşa**, hece vezninin Tanzimat'tan sonraki yıllarda ilgiyi üzerinde toplamasına sebep olmuşlardır.

Halk edebiyatına duyulan ilgi, verilen önem, dönemin sanatçıların teorik olarak hece veznine yönelmesini sağlamış ancak uygulamada yeterli örnek ortaya koyulmamıştır.

Özellikle Ziya Gökalp'in çabalarıyla hece vezni Cumhuriyet'ten önce edebiyatımızda egemen olmuştur.

Beş Hececiler olarak adlandırılan Enis Behiç, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Halit Fahri ve Faruk Nafiz, önceleri aruzla şiirler yazmalarına rağmen Ziya Gökalp'in etkisiyle hece vezniyle şiirler yazmaya başlamışlardır.

İster aruz ister hece olsun şiirin vezin bağından kurtulması gerektiğini savunan **Nurettin Ferruh** (*Şiirde Şekiller ve Kafiye*, 1896) serbest şiirin ilk kuramcısı olarak kabul edilebilir.

Serbest şiir 1930'lu yıllardan itibaren kabul görmeye başladı. Orhan Veli ve arkadaşlarının başlattığı Garip hareketiyle yaygınlaştı. 2. Yeni ile birlikte Türk şiirine egemen oldu.

Şiirde en az iki dizenin sonunda anlam ve işlev bakımından farklı, ses bakımından aynı olan sözcüklere kafiye denir.

Recaizade Mahmut Ekrem, kafiye için değil kulak için yapılması gerektiğini belirttikten sonra bu yöndeki (göz/kulak) tartışma sona erdi.

Divan ve Halk şiirinde önemli bir yeri olan redif, yeni Türk edebiyatında önemini tamamen yitirmiştir.

Aliterasyon

Bir veya birkaç dize içinde ya da metnin tamamında aynı ünsüzlerin tekrarlanmasıdır.

Asonans

Dize içinde veya dizelerin arasında aynı ünlülerin tekrarlanmasına denir.

(Ünite 8)

Kuram

Belli bir alanı kavranabilir hale getirmek amacıyla yöntemli ve tutarlı bir biçimde ortaya konmuş olan düşünce bütününe denir.

Theoria sözcüğü Batı dillerinde kavramın kökenini oluşturur.

(Theoria) Özgür, zorunlu olmayan, pratik hiçbir amaç gütmeyen, salt bilgi edinme anlamını kazanmıştır.

Edebiyat kuramı, edebiyatın tanımından başlayarak, mahiyetini ilkelerini, kategorilerini, ölçülerini, edebi değer ve yöntem sorunlarını, amacının ve işlevinin ne olduğunu, gerçekte, toplumla ve insanla ilişkisinin niteliğini; edebi eserin ortaya çıkış koşullarını konu edinen bütüncül yaklaşımlardır.

Aristoteles'in *Poetika*'sı bu alanda yazılmış ilk eserdir.

Eserin ortaya çıkışını sağlayan kuramsal arka planın anlaşılması, onun çözümlenmesinde yardımcı olur.

Yeni Türk edebiyatı, kuramsal zemin bakımından homojen değildir.

İlk kısımda Şinasi pozitivist felsefeden, ikinci kısımda Abdülhak Hamit romantik akımdan etkilenmiştir. İleriki dönemlerde de bu çeşitlilik artarak devam etmiştir.

I.A. Richards, edebiyatçının amacının duygu uyandırmak olduğu tezine dayanarak edebiyat ve gerçek ilişkisinin kurulamayacağını ileri sürer.

Edebi eser karşısında ilk ve en basit tavır “hoşlanmak” ifadesiyle kendisini gösterir.

Bu yaklaşım ölçülebilir, baikalari tarafından da kabul edilebilir bir değer taşımaz. Bu noktada bir edebi eserin değerinin nesnel ölçütlere vurulup vurulamayacağı sorunu ortaya çıkar.

EDEBİYAT KURAMLARI

Eser sadece yazar ve okur arasında bir bağ kurmaz; aynı zamanda bir toplum içerisinde, ondan etkilenerek oluşur ve bir topluma hitap ederek onu etkiler.

Edebiyat kuramlarını; dışa dönük, yazar merkezli, okur merkezli ve eser merkezli olarak dört başlıkta incelemek mümkündür.

Dışa Dönük Edebiyat Kuramları

Yansıtma Kuramı

Bu anlayışa göre doğa sanatın modelidir.

Dış dünyadaki nesne ile eser arasındaki benzerlik ne kadar fazla ise sanatçının başarısı da o denli fazla kabul edilir. Gerek sanat eseri, gerekse taklit ettiği dış dünya Platon’a göre duyular dünyasına aittir ve değişkendir.

Bu noktada Platon sanatı olumsuzlar.

Aristoteles, sanat olanı değil, mümkün olanı anlatır demektedir.

Platon’un aksine Aristoteles, tragedyaalar üzerinden katharsis (arınma) kavramını ortaya atarak sanatın insan duygularını olumlu yönde etkilediğini, dolayısıyla yararlı olduğunu ileri sürdü.

Sanat ve edebiyat, tabiatın aynasıdır.

Bu görüş zaman içinde alt kategorilere ayrışır:

Sanat, varolan görüntüleri yansıtır.

Sanat, geneli ve özü yansıtır.

Sanat, idel olanı yansıtır.

Neoklasikler yansıtma kuramını yeniden yorumlayarak sanatın genel tabiatın yansıtılması ve idealleştirilmiş tabiatın yansıtılması şeklinde iki temel kuram geliştirdiler.

Romantizme tepki olarak ortaya çıkan gerçekçi edebiyat akımı, insanı, toplumu ve tabiatı olduğu gibi sanat eserine aktarma iddiasıyla yansıtma kuramına dayanan bir akımdır.

Yazarın tarafsızlığını reddederek, toplumsal olaylar karşısında yargılayıcı bir tutum takınmasını savunan bir başka gerçekçi anlayış ise “eleştirel gerçeklik” olarak adlandırılmıştır. Gerçekçilik anlayışının üçüncü gurubunu ise “toplumcu gerçeklik” temsil eder ve tarihsel maddeci kurama bağlanır.

Marksist Estetik Kuramı

Toplumcu gerçekçilik, yansıtma kuramının marksist yorumuna dayanır.

Gerçeklikten algıladığı şey, toplumsal bir varlık olarak insan tarafından değer yüklenmiş bir nesnedir.

Plehanov, Troçki, Lunaçerski ve Lukacs’ın eserleriyle ortaya konulmuştur.

Determinizm (Gerekircilik) / Sosyolojik Eleştiri

Edebiyat eserinin üretildiği toplum, çevre ve dönem etkenlerinin önemini vurgular. Önde gelen temsilcileri; Mme de Steal, Sainte Beuve ve Hippolyte Taine’dir.

Bu tür çalışmalarda amaç edebi eseri anlamak değil, eseri toplumu yansıtan bir belge niteliği taşıdığı düşüncesiyle kullanmaktır. Bu görüş, edebiyatı, toplumu oluşturan kurumlardan birisi olarak algılamaktadır.

Tarihçi Eleştiri

Gustave Lanson, tarih metodu yoluyla edebiyat araştırmaları yapmıştır.

Metnin değerlendirilmesinde izlenecek yol, özellikle eski metinler için dönemin kendine özgü dil ve sözlük yapısının, dönemi etkileyen olayların ve kişilerin, eseri etkilemiş olması olası geleneklerin belirlenmesidir.

Bu anlayışı ülkemizde Fuat Köprülü temsil etmiştir.

Arketip Eleştirisi

Jung'a göre edebiyatta karşılaşılan birçok tema aslında insan ırkının yüzyıllarca kuşaktan kuşağa aktarageldiği derinlerde ortak duygu ve istekleri temsil eden sembollerin az çok değişikliklere uğramış biçimleridir.

Bu anlayış edebiyat eserindeki arketipleri araştırmayı benimsemiştir. Bundaki amaç, edebiyat eserinin niteliğini ve değerini belirlemek değil eser aracılığıyla insanlığın ölümsüz sembollerini ortaya çıkarmaktır.

Cassirer ve **Eliade** bu anlayışa katkı yapmışlardır.

Yazar Merkezli Kuramlar

Anlatımcılık / Ekspresyonizm

Duygu, anlatımcılığın anahtar kavramıdır.

Sanat eseri, sanatçıların duygularının sonucudur. Sanatı, duygunun dile getirilmesi olarak kabul ederler. Eserr ancak sanatçının yaratıcı kişiliğinin sonucudur.

İki farklı kola ayrılır: **Croce** ve **Collingwood**'a göre sanatın özü, yaratma eylemindedir.

Yaratma ise duyguların anlatımından ibarettir.

Öte yandan **Tolstoy**, sanatın bir duyguyu aktarabilme eylemi olduğu görüşündedir.

Anlatımcılık, 20. Yüzyılın başlarında dışavurumculuk terimiyle karşılanan sanat akımının adı oldu. Edebiyatta **Trakl**, **Benn**, **Döblin**, **Mann** gibi isimlerce temsil edildi. Kısa süre içinde soyut sanata dönüştü.

Psikolojik Eleştiri

Sanatçı ile sanat eseri arasında sıkı bir bağ gören bu anlayış, eserin değerini yazarın yaşantısının ve duygu durumunun araştırılmasında bulur. İki kola ayrılır. A) Eseri aydınlatmak için sanatçının yaşamını ve kişiliğini incelemek, B) sanatçının kişiliğini anlamak için eseri incelemek.

Bu yöntemi ilk olarak ortaya atan **Saint Beuve** olmakla birlikte asıl gelişimini **Freud**'a borçludur.

Okur Merkezli Kuramlar

Duygusal Etki Kuramı

Okurun eserden aldığı hazzı öne çıkarır.

Öncüsü, **I. A. Richards**'dır.

Richards'a göre dil bir yandan bilgi vermek, bir yandan da duyguları anlatmak işleviyle kullanılır. Edebiyatta bu ikici işlev geçerlidir.

Okur, estetik bir nesne olarak üretilen eserin karşısında duyduğu haz ile dengeli ve sağlıklı bir yaşantıya ulaşır.

Estetik değer, eserin kendisinde değil uyandırdığı bu estetik yaşantıdadır.

İzlenimci Eleştiri

Herhangi nesnel bir ölçüt öne sürmeksizin eleştirmenin, okurun eserle kurduğu öznel ilişkiyi okuma yöntemi olarak benimser. En önemli temsilcisi **Anatola France**'dır.

Eleştirmen eser hakkında konuşurken kendinden söz eder. Öznelliği nedeniyle bu yöntemi denemenin bir türü olarak kabul etmek doğrudur. Ülkemizdeki temsilcisi **Nurullah Ataç**'tır.

Fenomenoloji, Yorumbilgisi, Alımlama Kuramı

Kavram olarak görünenin arkasında hiçbir şey aranmaması, nesnelerin bizzat kendileri ile ilgilenmek anlamına gelir. Fenomenoloji "anlam" kavramıyla yoğun bir şekilde ilgilenmiştir.

Anlam ne nesnel ne de öznel. **Husserl**'e göre anlam dilden önce vardır.

Gadamer, Hakikat ve Yöntem adlı çalışmasında özellikle "anlam" açısından modern edebiyat kuramlarının sorunlarını tartışır. Gadamer'e göre dilin anlamı toplumsal bir sorundur.

Fenomenolojik anlayıştan yola çıkan ve daha çok eser üzerinde yoğunlaştığı görülen yorumbilgisinin son aşaması ise okur merkezli bir düşünce olan alımlama estetiği veya alımlama kuramıdır. Önde gelen temsilcileri **R. Ingarden, W. Iser ve S. Fish**'dir.

Eser Merkezli Kuramlar

Biçimcilik

Biçimcilere göre edebi eser, ele aldığı konu ve içerikle ölçülemez. Eserde içeriği meydana getiren bütün öğeler bir değişime uğrayarak dilin düzenlenmesinde ifadesini bulur. Bu nedenle asıl önemli olan dilin biçimsel olarak ortaya koyduğu organik düzendir. Biçim, eserde yer alan bütün öğelerin birbirine bağlanıp örülerek meydana getirdikleri düzendir. 20. yüzyılın başlarında Anglo-Amerikan ve Rus biçimciliği olarak iki koldan gelişme göstermiştir. Anglo-Amerikan okulun temsilcileri **C. Brooks, A. Tate, R. Wellek, A. Warren**'dir.

B. Tomaşevski, V. Şklovski, B. Eichenbaum, R. Jacobson gibi Rus biçimcileri ise 1915-1930 yılları arasında *Moskova Dilbilim Çevresi ve Şiirsel Dil Araştırmaları* *Derneği* çerçevesinde yaptıkları etkinliklerle diğer branşlardan bağımsız bir edebiyat biliminin mümkün olduğunu ortaya koymaya çalıştılar.

Edebi eserin biçimi alışkanlığı kırmak ve yabancılaştırma amacı taşır. Edebi eserin önemi algılamayı yavaşlatarak oluşturduğu estetik yaşantıdır. Önemli olan şairin gerçeklik karşısındaki tutumu değil, dil karşısındaki tutumudur.

Biçimci anlayış *Prag Dilbilim Okulu* çevresinde faaliyet gösteren Roman Jakobson'ın çalışmalarıyla **yapısalcılık**la birleşmiştir.

Yapısalcılık, Post-Yapısalcılık ve Göstergebilim

Yapısalcılık -> **Ferdinand de Saussure**(1857-1913)'ün *Genel Dilbilim Dersleri* adlı eserini temel alır.

Saussure'e göre dil, varlığı kendisini oluşturan öğelerin birbiriyle ilişkisi tarafından belirlenen bir bütündür. Dili eşzamanlı çalışna bir sistem olarak ele alır. Dil/söz ayrımını ortaya atar.

Soyut sisteme dil, kullanılması anındaki uygulamaya da söz adını verir. Somut ve bireysel dil kullanımının arkasında soyut ve toplumsal bir sistem vardır. Bunu satranç oyunundaki oyun kuralları ve taşların rolüyle açıklar. Oyunun kurallarını bilmek yeterlidir.

Gösterge, başka bir şeyi temsil eden geçici araç olarak tanımlanabilir.

Yapı sözcüğü, birbiriyle ilişkili olan öğelerin toplamından daha fazla olan bir bütünlüğü ifade etmektedir.

Yapı kavramını edebi metinlere uygulayan **A. J. Greimas**.

İkili karşıtlık olarak adlandırılan gösteren çiftleri hiyerarşik bir biçimde anlamın derin yapısını oluşturur.

Yerdeşlik (İsotopi): Sözcüğün metinde ifade ve anlam olarak yenilenmesidir.

Yapısalcılığın edebiyat alanındaki çalışmalarını dört başlık altında incelemek mümkün: A)

Yapısal üslup incelemesi B) Yapısalcı kurama uygun sanat eserinin belirlenmesi ve

incelenmesi C) Yapısalcı bir edebiyat kuramı ve poetika ortaya konması D) Yapısal Eleştiri...

Derrida'nın edebi metnin çözümlenemezliği bağlamındaki görüşleri **H. Bloom, J. H. Miller, G. Hartmann, P. D. Mann** tarafından benimsenmiştir.

Yapısalcılığın Prag Okulu dışındaki en etkili temsilcisi **Hjelmslev**, Kopenhag okulunu, **N. Chamsky** ise Amerikan okulunu temsil eder.

Göstergebilim terimi **C.S. Peirce**'a dayanmaktadır. Bu daldaki çalışmalar **Barthes** tarafından ileriye sürülmüştür.

Yeni Eleştiri

1930-1950 yıllarında Amerika’da ortaya çıktı. Estetik eleştiri, Rus biçimciliği ve yapısalcılıktan etkilenmiştir.

Edebi eser, özgün bir nesnedir.

Edebi eseri incelemek için eserden başka bir şeye ihtiyaç yoktur.

Biçimcilik, Yapısalcılık ve Yeni Eleştiri

Her üçü de metinden hareket eder, metin dışı öğelere değer vermez.

Biçimciler, edebi eserdeki önemli ögenin “biçim”, yapısalcılar metinde bulunan biçim ve içerikle ilgili bütünü oluşturan “yapı”, yeni eleştiriciler ise “estetik değer” olduğu görüşündedirler.

Biçimciler eserin biçiminden hareketle onu anlamaya çalışırken, yapısalcılar bir göstergeler sistemi olarak düşündükleri eserin derin yapısını ve bu yapıyı oluşturan özellikleri anlamaya çalışırlar.

Biçimciler eserden yola çıkarak genel bir edebilik kuramına ulaşmak, yapısalcılar ise edebiyatı bir göstergeler sistemi içinde çözmek isterler.

Metinlerarasılık

Her metnin başka metnin bir sentezi olduğu fikrine/görüşüne yaslanırlar.

Julia Kristeva tarafından 1960’ların sonunda ortaya atılan kavram, iki veya daha çok metin arasındaki karşılıklı konuşma olarak algılanır ve bir tür yeniden yazma işlemi olarak nitelenir.

(Ünite 9)

Metin – Batı dillerindeki karşılığı tekst (tekst – dokuma örme kökünden gelen “dokunmuş veya örülmüş şey” anlamlarını taşır).

Metin – Yazı

Metin - Organik bütünlüklü yazı

Metin kavramını: sözcükleri ve cümleleri belli bir amaç için, belirli bir düzen içinde dokuyarak oluşturulan yazı biçimidir.

Söylem, en küçük ses biriminden (fonem) cümleye kadar metinde görülen dilbilim birliklerinin zincirlenmesidir.

Anlatı, gerçek veya kurmaca olayların artarda gelişini ve onlar arasındaki zincirleme, tekrar, zıtlık gibi ilişkileri ifade etmek için kullanılır.

Metin, söylem ve anlatı öğeleri ve bu öğelerin kendi aralarındaki ilişkilerinden oluşan bir bütündür.

Roman Jakobson’ın dilin işlevleriyle ilgili sınıflandırması:

İfade etme

Etkileme

Bilgi verme

Algılama

Estetik

Üst dil işlevleri

Edebi metin dilin öncelikle estetik amaçla kullanıldığı metindir.

Metnin edebi oluşunu şu şekilde özetleyebiliriz:

Edebi metinlerde asıl önemli öge biçimdir. Edebi olmayan metinlerde önemli olan içeriktir.

Edebi olmayan metinlerde önemli olan bilgi vermektir. Edebi metinlerde bilgi vermenin yanı sıra estetik değer üretmekte amaçlar arasındadır.

Edebi eser çok anlamlı, edebi olmayan eser ise tek anlamlıdır.

Edebi metinde yazar, metinde bütünlük sağlayan bir üslup oluşturmak durumundadır.

Yazar, kabul görebilmek için metnini yazarken hem kendisinden önceki metinlerle uygunluk peşinde koşar, hem de farklılığını ortaya koyabilmek için onlarla çatışır.

METİN ÇÖZÜMLEMESİ

Çözümleme, bir metni belli bir yöntem ile okumak demektir.

Şerh, yazarın ne söylediği ile ilgilidir.

Tahlil, yazarın nasıl söylediği ile ilgilidir.

Metin çözümleme, eleştirinin bir alt kategorisidir.

Metin tahlili, metin incelemesi ve metin analizi ise metin çözümleme kavramıyla aynı anlamı işaret eder.

Metin yorumlaması, çözümleme çalışmalarından sonra metnin ortaya çıkardığı bütünün niteliklerini değerlendirme, metni kendi içerisinde tutarlılık, parçaların bütüne yaptığı katkı ve işlevsellik özelliklerini belirleme ve açıklama, metnin estetik değeri konusunda yargı ve çıkarımlarda bulunma çalışmasıdır.

Yeni Türk edebiyatı alanında metin çözümleme yöntemini ilk uygulayan Mehmet Kaplan'dır.

Metin çözümlemesi iki yönlü bir etkinliktir; metindeki duygu ve düşüncelerin neler olduğunu belirlemeye ve kavramaya çalışmak; söz konusu duygu ve düşüncelerin nasıl ifade edildiğini, hangi teknik yol ve yöntemlerle yazarın metnini oluşturduğunu araştırmak.

Metin Çözümleme Yöntemleri

- A) Öznel / izlenimci okuma -> Bu yaklaşım biçiminden nesnel bir yöntem çıkmaz.
- B) Psikolojik okuma -> Üç ayrı biçimde metne uygulandığı gözlemlenir: Yazarın psikolojisi, okurun psikolojisi ve metindeki karakterlerin psikolojik özelliklerini incelemek. Bu yöntem büyük ölçüde metnin tematik yönünü esas alır. Duygusal etki kuramında ve alımlama estetiğinde okurun eser karşısındaki psikolojik durumu ele alınmıştır.
- C) Biyografik okuma -> Eserden hareketle yazarın hayatını, kişiliğini ve dünya görüşünü belirlemeye çalışmaktır.
- D) Sosyolojik okuma -> Edebiyat eserlerini toplumu yansıtan belgeler olarak değerlendirir.
- E) İdeolojik ve felsefi okuma -> Metni anlamak ve açıklamaktan çok belli bir görüşün ışığında değerlendirmek, hatta yargılamak söz konusudur. Bu bakımdan eleştirel okumanın bir alt kategorisi olarak kabul edilebilir.
- F) Eleştirel okuma -> Kuralcı okuma. Metnin dışından kaynaklanan kurallar ve metni oluşturan bütünün ortaya koyduğu özellikler ölçü alınarak metin eleştirel bir yaklaşımla yorumlanır. Edebiyat türlerinin alışılmış, kabul görmüş kuralları, edebiyat akımlarının genel ilkeleri, dil bilgisi kuralları, edebi sanat ve tekniklerin uygulanması, metnin tutarlılığı gibi faktörler ise iç yaklaşımın dayanak noktalarını oluşturur.
- G) Teknik okuma -> Sistemli bir biçimde okumadır.

Metin Çözümlemesinin Aşamaları

Metin Dışı Verilerin Belirlenmesi ve Elde Edilmesi

- 1- Yazar hakkında bilgi toplanması
- 2- Metnin üretildiği dönem hakkında bilgi edinmek, dönemin toplumsal ve siyasi özellikleri.

- 3- Metnin kimliği, yayın yeri ve zamanı.
- 4- Metinde uygulamak istediğimiz okuma yöntemi.

Biçim Çözümlemesi

Biçim, yazarın içerik elde etmek amacıyla kullandığı yöntem ve tekniklerin bütünüdür.

Biçimi oluşturan başlıca öğeler:

Metnin türü

Yazarın kullandığı söz varlığı

İsotopi (Sözcüğün metinde ifade ve anlam olarak tekrarlanması)

Fiil çekimleri, kip ve zamanların kullanımı

Dil seviyesi

Söz dizimi özellikleri

Cümle türleri

Tonalite

Ritm, armoni, ahenk öğeleri

Noktalama

Metnin yapısı

Edebi sanatlar

Kelime alanları

Biçim incelemesi başlı başına bir üslup araştırmasıdır. Üslup, yazış tarzıdır, içeriğin biçime dönüşmesidir.

İçerik Çözümlemesi

Metnin konusu

Temel ve yardımcı fikirler

Başlıca imgeler, semboller, arketipler

Estetik ve ideolojik tercihler.

Yazarın amacı /niyeti.

Türlere Göre Metin Çözümlemesi

Şiir

Yaygın şiir inceleme tarzı metin içerik, biçim, dil-üslup özellikleri bakımından ele almaktır.

A) Biçimsel Tespitler

1- Şiirin dış yapı özelliklerinin belirlenmesi: Nazım şekli, nazım birimi, vezin, kafiye gibi öğelerin belirlenmesi

2- Ahenk oluşturan öğelerin düzeni ve metindeki işlevlerinin belirlenmesi

3- Sapmaların belirlenmesi

4- Çağrışımların, simetrik yapıların belirlenmesi

5- Edebi sanatların belirlenmesi

6- İmge ve metaforların metaforların metindeki konumları ve biçimleri

7- Üslup özellikleri

8- Tonalitenin belirlenmesi

B) İçerikle İlgili Tespitler

1- Konunun belirlenmesi

2- Konunun içeriğe dönüştürülmesinde seçilen araçlar (olay, tema vs)

3- Düşünce ve duygu öğeleri

C) Yapı İle İlgili Tespitler

1- Biçim ve içerikle ilgili öğelerin birbirleriyle ilişkisi.

Anlatı Metinlerinin Çözümlemesi

A) Biçimsel Özellikler.

- 1- Metinde hikaye etme, olay anlatma bölümleriyle tasvirlerin art arda sıralanışına ve bunlar arasındaki ilişkiye dikkat etmek gerekir. Bu ögelerin olayların gelişimindeki düzenlenişi nasıldır ve katkısı nedir.
- 2- Anlatımın, anlatılan olaya katkısı var mıdır? Narration (Hikaye ediş tarzı)
- 3- Zaman ve mekan ögeleri, olay örgüsü ve kişilerin karakteristik özellikleri arasında nedensellik ilişkisi aramak. Bu ögelerin metindeki işlevselliği.
- 4- Hikaye kahramanlarının sınıflandırılması.
- 5- Yazarın tercih ettiği anlatım tekniği. Seçilen tekniğin metne katkısı.
- 6- Anlatıcı ve bakış açısı ögelerinin tespiti.
- 7- Metnin üslubu

B) İçerikle İlgili Tespitler

- 1- Metnin konusu
- 2- Konu hangi figürler, tema ve kavramlarla edebi metne dönüştürülmüş.
- 3- Temel ve yardımcı düşünceler
- 4- Yazarın niyeti hangi biçimsel ögelerle nasıl yansıtılmış
- 5- Metnin tezi nedir?

Düşünce Yazıları

- 1- Temin tespiti: Konu nedir? Metin neden söz ediyor?
- 2- Savunduğu tez/tezler nedir/nelerdir?
- 3- Tezin aktarılmasında kullanılan deliller nelerdir?
- 4- Hangi örnekler kullanılmış?
- 5- Fikirler arasında mantıksal bağ var mı?
- 6- Paragraflar arasında düşünce bütünlüğü saplanmış mı?
- 7- Nasıl bir anlatım düzeni seçilmiş? Nasıl bir akıl yürütme sırası uygulanmış?
- 8- Kullanılan terimler, söz dizimleri, söz sanatları nelerdir?
- 9- Tonalite

İçerik: Şiirleri öncelikle şu içerik ögeleri bakımından incelemek gerekir: konu, izlek, düşünce, olay, varlık, duygu, görüntü...

Tevriye: birden fazla anlamı olan bir sözcüğün yakın anlamını vurgulayıp, uzak anlamını kastetmek.

Hüsn-i ta'lil: herhangi bir gerçek olayın meydana gelmesini, hayali ve güzel bir nedene bağlamak.

İstiare: Bir sözcüğün anlamını geçici olarak başka bir sözcük hakkında kullanmak. Bir şeyi gerçek anlamının dışında bazı bakımlardan benzerlik kurulan başka bir şeyin ismiyle belirtmek.